

Kahden kauppa: Kiinan markkinauudistukset ja šokkiterapian haamu

Isabella M. Weber: *How China Escaped Shock Therapy: The Market Reform Debate*. Routledge 2021. 342 s.

Miten Kiina on siirtynyt keskusjohtoisesta suunnitelmataloudesta kohti markkinavetoisempaa tuotantotapaa? Mitkä poliittiset voimat, opit ja historialliset kokemukset ovat ohjanneet Kiinan kommunistisen puolueen johtoa tässä prosessissa? Ennen kaikkea: miten Kiina on onnistunut siinä, missä Neuvostoliitto ja Itä-Euroopan entiset sosialistimaat eivät – markkinauudistusten läpiviennissä ilman kommunistisen puolueen vallan kumoutumista ja yhteiskuntajärjestyksen muutosta? Näihin kysymyksiin hakee vastausta Massachusetts Amherst -yliopiston taloustieteen apulaisprofessori Isabella M. Weber teoksessaan *How China Escaped Shock Therapy: The Market Reform Debate*. Teos on suurelta osin aikalaislähteisiin ja -haastatteluihin pohjaava tutkimus yhden aikamme keskeisen yhteiskunta- ja taloushistoriallisen prosessin taustoista ja siitä pitkälti käsittelemättömästä kamppailusta, jota Kiinassa ja Itä-Euroopan sosialistimaissa käytiin 1970–1980-luvulla keskusjohtoisten suunnitelmatalouksien uudistamisesta hajautetummiksi, markkinavetoisemmiksi järjestelmiksi. Marxilaisen poliittisen talouden ja historiakäsityk-

sen kannalta teos on kiinnostava luotaus siihen, miten kommunistisen puolueen käsitys Kiinan yhteiskunnallisen kehityksen asteesta ja sosialistisen kehitystien eri askeleista on muovautunut Mao Zedogin (1893–1976) jälkeisenä aikana.

Teoksessa käydään läpi marxilaisittain kiinnostavia kysymyksiä arvolain vaikutuksesta ja soveltuvuudesta hintojen asettamiseen siirryttäessä keskusjohtoisesta markkinaehtoisempaan hinnanmuodotukseen. Näiden ohella teos tarjoaa mielenkiintoisen vertailukohtan Neuvostoliiton 1980-luvun epäonnistuneisiin talousuudistuksiin ja Venäjän 1990-luvun alun kehitykseen sekä kamppailuun sosialismin suhteesta markkinoihin eli sosialistisen tuotantotavan olemuksesta ja kehityksestä kohti sen ”korkeampia” asteita. Teos on samalla oppitunti talouspolitiikasta ja markkinoiden käytön taidosta. Weber käsittelee teoksessa klassisia kiinalaisia oppeja markkinoiden käytön taidosta ja historiallisesti tuoreempia hintasäännöstelykokemuksia toisen maailmansodan Yhdysvalloissa ja Kiinan sisällissodassa (n. 1927–1949). Vaikka Weber ei esitäkään, että nämä historialliset kokemukset markkinoiden käytöstä talous- ja yhteiskuntapoliittisten päämäärien saavuttamiseksi olisivat vaikuttaneet voimakkaasti kamppailuun 1980-luvun hintareformin luonteesta, muodostavat ne kuitenkin pohjan, jota vasten eri uudistusvaihtoehtoja on pohdittu.¹ Teoksen keskiössä on näiden

1 Weber on sittemmin puoltanut hintasäännöstelyä myös keinona vaikuttaa nykyisen koronapandemian synnyttämään inflaatioon, ks. Weber 2021.

tekijöiden ohella kysymys siitä, miten Kiina onnistui välttämään laajoista hintavapautuksista seuranneen šokin, joka johdatti Venäjällä 1990-luvun alkuvuosina hyperinflaatioon sekä tuotannon ja elintason romahdukseen.

Markkinauudistuksia taustoitetaan teoksessa kahdella historiallisella ”maan vaurastuttamisen” opilla (18), *Guanzilla* sekä suola- ja rautadebatilla (n. 700–200 eaa.). Opit kytkeytyvät kysymykseen ”kevyyttä” ja ”raskaista” tavaroista, siitä, mikä on valtion ja vaurastumisen kannalta tärkeää, mikä taas toissijaista. Tavarat, kuten suola, rauta ja riisi olivat opeissa väestön kannalta tärkeitä ja siten raskaita. Tämä näyttäytyi perusteena osittaisille valtionmonopoleille ja -monopsonneille, yhden ostajan markkinoille (28). Valtion tuli oppien mukaan pyrkiä hintavakauteen. Tähän pyrittiin muun muassa julkisten viljavarastojen avulla. Kun sato oli runsas, oli valtion ostettava runsaasti viljaa viljelijöiden tulojen vakauttamiseksi. Sadon ollessa heikko, tuli valtion vastavasti myydä viljaa markkinahintojen vakauttamiseksi (35–37). Weberin mukaan tällaiset markkinoille osallistumisen keinot toivat paitsi valtiolle tuloja, myös vakauttivat hintoja ja mahdollistivat ”maan vaurastuttamisen” markkinoita hyödyntämällä. Toisena taustatekijänä markkinauudistuksille oli Weberin mukaan Yhdysvaltain hintasääntely ensimmäisessä ja toisessa maailmansodassa. Siinä missä ensimmäisen maailmansodan aikainen hintasäännöstely oli ollut tehotonta eikä juuri hillinnyt inflaatiota, onnistuttiin

sääntelyssä toisen maailmansodan aikaan selvästi paremmin vuonna 1942 käyttöön otetun hintajäädytyksen avulla (50). Toisin kuin ensimmäisessä maailmansodassa, jossa inflaatio oli selvästi tuotannon kasvua nopeampaa, kohosi Yhdysvaltain tuotanto toisessa maailmansodassa selvästi hintoja nopeammin (53). Kolmantena lähtökohtana on Weberin mukaan kommunistisen puolueen kokemus Kuomingtangin voittamisesta ”taloudellisen sodankäynnin” keinoin (69–70). ”Sodankäynnin” keskiössä oli tuolloin pyrkimys hintavakauteen ja rahan uskottavuuden palauttamiseen. Tähän pyrittiin muun muassa valtion osto- ja myyntiagentuurien avulla sekä sitomalla valuutan, *beipiaon*, arvo keskeisten kulutustarpeiden hintoihin (79). Hintavakauden ja rahan uskottavuuden palauttaminen olivat Weberin mukaan puolueen merkittävimpiä saavutuksia ja vakiinnuttivat sen valtaa sisällissodan jälkeisessä Kiinassa. Kokemus vaikutti suuresti myös 1970–1980-luvun markkinauudistusdebattiin ja kysymykseen siitä, miten valtion tulisi vaikuttaa hintojen muodostumiseen siirryttäessä kohti markkinaehtoisempaa talousjärjestystä (84). Pelko hintavakauden menetyksestä ohjasi puolueen johdon, kuten Deng Xiaopingin (1904–1997) ja Zhao Ziyangin (1919–2005) toimia myös uudistuksen kriittisinä vuosina 1988–1989, jolloin Kiina oli lähellä Venäjän kaltaista šokkiuudistusta ja hyperinflaatiota.

Maon aikainen talous perustui Weberin mukaan maan valtavan, 800-miljoonaisen maaseutuväestön tuottamaan li-

sätuotteeseen, jonka avulla rahoitettiin teollisuusinvestointeja ja hintatukia, joilla kaupunkilaisväestön elintasoa pidettiin maaseudun yläpuolella (95). Tämän järjestelmän muuttaminen oli Weberin mukaan 1970-luvun lopulla laajalti jaettu tavoite. Tärkeä askel tavoitetta kohden oli niin sanotun kaksoishintajärjestelmän (*dual-track price system*) levittäminen eri tuotannonaloille (182). Kyseisessä järjestelmässä tuottajille asetettiin valtion tuotantokiintiö, jonka ylimenevän osan tuottajat saattoivat myydä markkinoilla. Järjestelmä johti yhdessä kommuunien purkamisen kanssa maataloustuotannon voimalliseen kasvuun 1980-luvun alussa ja oli kiihoke myös myöhemmille markkinuudistuksille (164). 1970–1980-luvun markkinuudistusdebatissa ei ollutkaan kyse uudistusten tarpeellisuudesta vaan siitä, miten nopeasti hintoja olisi vapautettava.

Markkinuudistusdebatissa oli Weberin mukaan kaksi keskeistä osapuolta. Ensimmäisenä osapuolena olivat niin sanotut osauudistajat, jotka ajoivat vähittäisiä, talouden ”reuna-alueilta” lähteviä hintauudistuksia. Toisena osapuolena olivat ”pakettiudistajat”, jotka kannattivat laajaa, kertaluonteista hintauudistusta. Hintauudistuksista 1980-luvulla vastuussa ollut pääministeri Zhao kilpailutti osapuolia keskenään (210). Siinä missä ensin mainittu osapuoli perusti argumenttinsa muun muassa kyselytutkimuksiin ja opintomatkoihin Itä-Eurooppaan sekä latinlaiseen Amerikkaan, tukeutui toinen puoli esimerkiksi hintamallinnukseen ja

itäeurooppalaisten dissidenttien, kuten Ota Šikin ja János Kornain skeptisyyteen suunnitelmatalouksien uudistettavuudesta. Se, että osapuolista ensin mainittu pääsi kamppailussa lopulta niskan päälle – vaikka kyseessä olikin Pyrrhoksen voitto – perustui puolueen varovaisuuteen ja laajan hintauudistuksen lyhytkestoiseen kokeilemiseen 1988–1989 ja siitä vetäytymiseen, kun ripeä hintojen kohoaminen pelästytti uudistusta ajaneen Dengin (253).

Weberin teos käsittelee ansiokkaasti laajalti pimentoon jääneitä kamppailuja Kiinan markkinuudistuksista. Hän osoittaa, että uudistukset kävivät ajallisesti yksiin koko maan taloustieteellisen ja -poliittisen kentän muutoksen kanssa. Keskeisellä sijalla on läntisen, valtavirtaisen talousteorian juurtuminen ja aiempien marxilaisten tai kotoperäisten oppien vastaava syrjäytyminen, vaikka ”pakettiudistajat” eivät lopulta päässeetkään niskan päälle uudistuksien toimeenpanossa. Teos on samalla opetus siitä, miten paikallisolojen tuntemus sekä vähittäin etenevät uudistukset voivat saavuttaa tavoitteensa šokkiterapian eli hintojen laajamittaisen, kertaluonteisen vapauttamisen sijaan. Hintojen muodostuminen on monisyinen prosessi, eikä pelkkä hintojen vapauttaminen riitä valtavirtaisen taloustieteen peräänkuuluttamien tehokkaiden hintojen tai markkinatasapainojen muodostumiseen. Myös omistussuhteilla, luontonsaannilla ja muilla institutionaalisilla tekijöillä on merkitystä.

Teokselta olisi kaivannut laajempaa

katsausta Kiinan sosioekonomisiin olosuhteisiin, kuten niihin demografisiin tekijöihin, jotka ovat mahdollistaneet maan ilmiömäisen talouskasvun 1990–2000-luvulla. Yksi tällainen tekijä on suhteellinen liikaväestö eli maan valtaisa viljelijäväestö, joka on näihin päiviin asti muodostanut perustan maan teollisuustuotannon ja palveluiden kasvuille. Tämä tekijä on erottanut Kiinaa muun muassa Venäjästä, jossa vastaava väestöreservi oli 1960–70-luvulle tultaessa jo pitkälti ehtynyt (Allen 2003; Lewin 2006). Teosta voikin suositella ennen kaikkea Kiinan talous- ja

yhteiskuntahistoriaan perehtyneille lukijoille, jotka voivat tarkastella markkina-reformidebatteja suhteessa laajempaan viitekehukseen. Teos tarjoaa tästä huolimatta oppitunnin myös muille hintojen muodostuksesta, taloudellisesta suunnittelusta sekä institutionaalisten tekijöiden vaikutuksista kiinnostuneille lukijoille ja se on samalla kriittinen kannanotto 1980–90-luvun šokkiterapeuttien, kuten Jeffrey Sachsin oppeihin.

Saska Heino

LÄHTEET

- ALLEN, R. C. (2003). *Farm to factory: A reinterpretation of the Soviet industrial revolution*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- LEWIN, M. (2006). *Neuvostoliiton vuosisata* (suom. P. Stenman). Helsinki: Like.
- WEBER, I. (2021). Could strategic price controls help fight inflation? *The Guardian* 29.12.2021. Noudettu 6.1.2022 osoitteesta <https://www.theguardian.com/business/commentisfree/2021/dec/29/inflation-price-controls-time-we-use-it>.